

PRIE V. SMAKAUSKO ILIUSTRACIJŲ J. I. KRAŠEVSKIO „VITOLIO RAUDAI“ ISTORIJS

P. GALAUNĖ

Iš lenkų literatūros istorijos ir bibliografijos yra žinoma, kad J. I. Kraševskis XIX a. ketvirtajame—penktajame dešimtmečiuose parašė labai daug apysakų, veikalų istorinėmis temomis ir eilę darbų meno klausimais. Ankstyviausius savo literatūrinius ir Lietuvą liečiančius istorinius darbus J. I. Kraševskis leisdavo Vilniuje. Nors Vilniuje buvo ne vienas knygų leidėjas, bet J. I. Kraševskio veikalų daugiausia yra išleidęs Adomas Zavadskis.

A. Zavadskis buvo ne vien J. I. Kraševskio veikalų leidėjas, bet ir nuoširdus jo draugas. Pagrindas susidaryti draugiškumui buvo jų abiejų gili meilė ne tik tai literatūrai, bet ir knygai, jos meninei pusei. Be to, J. I. Kraševskis labai mėgo grafikos meną ir uoliai rinko grafikos kūrinius. Čia gana dažnai jam padėdavo A. Zavadskis: nusiųsdavo jam naujus Vilniaus grafikų darbus, naujas litografijas, tarpininkaudavo, gaudamas užsienio literatūrą meno klausimais.

Tų dviejų asmenų meilė knygos meninei pusei įsikūnijo, išleidžiant J. I. Kraševskio poemą „Vitolio rauda“¹. To darbo A. Zavadskis ėmėsi labai karštai. Buvo užsakytas naujas šriftas, parinktas specialus popierius ir, kas svarbiausia, pavesta Vincui Smakauskui padaryti iliustracijas.

„Vitolio raudos“ iliustratoriumi V. Smakauskas pasirinktas ne iš karto. Tarp jo ir Vilniaus litografo J. Ozemblovskio šiuo atveju vyko tarsi konkurencija, kurioje nugalėtoju tapo V. Smakauskas. Apie tai sužinome iš A. Zavadskio laiško (1841 m. gegužės 29 d.) J. I. Kraševskiui, kuriame jis rašo sutinkąs su J. I. Kraševskio nuomone, kad V. Smakausko iliustracijos yra geresnės už Ozemblovskio, ir dėl to jos bus dedamos į leidinį. Tiktai pageidaujama, kad figūrose būtų bent kiek šešėlių². Jis prašė Smakauską padaryti kelis bandymus ir nusiųsti J. I. Kraševskiui. „Man įdomu, rašo A. Zavadskis, kad Smakauskas galvoja apie cinką vietoje litografinio akmens, sėkmingai naudojamo Varšuvoje. Ar tau [J. I. Kraševskiui.—P. G.] nieko neminėjo?“³.

Iš šito A. Zavadskio laiško aiškėja, kad „Vitolio raudai“ iliustracijas norėta daryti litografijos technika.

¹ Kraszewski J. I. Witolrauda. Pieśń z podań Litwy. Z 50 drzeworytami W. Smokowskiego i muzyką St. Moniuszki. Wilno, wyd. Adama Zawadzkiego, 1846.

² Matyt, piešiniai buvo padaryti kontūrine linija, ir jiems trūko plastiškumo.—P. G.

³ Adam Zawadzki do J. I. Kraszewskiego. Z dnia 29 maja 1841 d.—Kn.: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. Z archiwum drukarni i księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie. T. 3. Okres międzypowstaniowy. Cz. 1. Do druku przygotował Tadeusz Turkowski. Wilno, 1937, s. 50.

1841 m. birželio 18 d. laišku A. Zavadskis pranešė J. I. Kraševskiui, kad jau užsakė iliustracijas V. Smakauskui⁴, o tų pačių metų rugpjūčio 9 d. parašė J. I. Kraševskiui, kad apie „Dainas“ („Vitolio rauda“) rimtai galvoja ir tuo reikalu jau rašė V. Smakauskui⁵.

J. I. Kraševskis rugsėjo mėn. laiške siūlė A. Zavadskiui neskubėti spausdinti „Vitolio raudos“, kol „bus užbaigęs Smakauskas“⁶. To pat mėnesio 22 d. laišku A. Zavadskis nusiskundžia Smakausku, kuris nesiunčia „skardelių“ (klišių) „Vitolio raudai“⁷.

Susirašinėjimas dėl iliustracijų tęsiasi per ištisus 1842 metus ir 1843 metais.

1842 m. kovo 10 d. laiške A. Zavadskis rašė J. I. Kraševskiui: „Tavo „Anafelo“ leidinys lenkų spaudos istorijoje turi sudaryti epochą“⁸, o balandžio 7 d. vėl nerimauja dėl Smakausko tylėjimo ir jau sakosi net norįs keletą iliustracijų „Vitolio raudai“ užsakyti Paryžiuje „ant plieno en taile douce“, kurio turįs puikius pavyzdžius Viljero (Villiers) raiziniuose⁹. Gegužės 30 d. A. Zavadskis nusiuntė J. I. Kraševskiui pavyzdį — vieną piešinį „Vitolio raudai“ — ir prašė pareikšti savo nuomonę. Be to, jis prašė, kad J. I. Kraševskis paragintų Smakauską atsakyti¹⁰, ir tiktai lapkričio 11 d. siunčia Kraševskiui gautas iš Smakausko iliustracijas¹¹.

Taigi, matome, kad „Vitolio raudai“ iliustracijų klausimas buvo svarstomas ir sprendžiamas beveik pusantrų metų. Kai iliustracijų piešiniai ksilografiniam atlikimui jau buvo padaryti, A. Zavadskis abejojo, ar pats V. Smakauskas sugebės tai atlikti. Jis dar 1843 m. sausio 7 (19) d. rašė Kraševskiui: „... Jeigu tokias, kokias malonėjai man atsiųsti, tai neįmanoma [dėti.— P. G.], reikės jas užsakyti užsienyje. Malonėki man parašyti, ką manai apie kitus kelis šikcus, darytus Ozemblovskio; siunčiu juos tau drauge su originalais, dar galima manyti, kad iš jų įmanoma kai ką padaryti“¹². Kovo 19 d. praneša Kraševskiui gavęs puikius piešinius „Vitolio raudai“ ir norįs juos nusiųsti į Berlyną, kad jie būtų geriau atlikti; iliustracijos kainuosiančios kelis šimtus rublių¹³.

Kodėl A. Zavadskis taip nepasitikėjo V. Smakausko piešiniais, norėjo grįžti prie Ozemblovskio iliustracijų, ryžosi jas užsakyti užsienyje ir pan.?

Visos tos abejonės A. Zavadskiui kilo dėl to, kad V. Smakausko iliustracijas buvo siūloma atlikti nauja grafikos technika — ksilografijos būdu. Mat, tuo metu Vilniuje buvo įsigalėjusi litografinė technika, o užsienyje — ksilografija — plieno raizinių technika. V. Smakauskas mūsų krašte buvo ksilografijos technikos pionierius, jis atgaivino ją (iš meno gyvenimo XVIII a. ją išstūmė vario raizinių technika, o XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais — litografija).

Iš aukščiau cituotų jo laiškų matyti, kad V. Smakauskas dėl iliustracijų atlikimo technikos ėmė susirašinėti su J. I. Kraševskiui¹⁴, bet ne su A. Zavadskiui. Tai patvirtina 1843 m. gegužės 15 d. A. Zavadskio laiškas J. I. Kraševskiui. Tame laiške jis praneša Kraševskiui, kad, vykdant

⁴ Materiały do dziejów literatury i oświaty... s. 51.

⁵ Ten pat, p. 54.

⁶ Ten pat, p. 56.

⁷ Ten pat, p. 61.

⁸ Ten pat, p. 66.

⁹ Ten pat, p. 67.

¹⁰ Ten pat, p. 69.

¹¹ Ten pat, p. 76.

¹² Ten pat, p. 77.

¹³ Ten pat, p. 85—86.

¹⁴ Gaila, neturime V. Smakausko laiškų J. I. Kraševskiui; 1840—1850 m. laikai: yra Jogailaičių bibliotekos (Krokuva) rankraščių skyriuje.

jo valią, piešiniai, nusiųsti į Berlyną, bus persiųsti į Varšuvą, „kur piešėjas pats [V. Smakauskas.— P. G.] geriau atliks iš jų ksilografijas. Nors gal ne taip „lygiai“ ir gražiai, bet, kaip pagrįstai galvoji, jos turės savo krašto savybių“¹⁵. A. Zavadskis informuoja J. I. Kraševskį, kad apie tai plačiai susirašinėja su Smakausku, ir tikisi, kad „gal iki metų galo išleisime į pasaulį pirmą vietinę lenkišką iliustraciją“¹⁶.

1843 m. rugpiūčio 23 d. A. Zavadskis praneša J. I. Kraševskiui, kad Smakauskas jau pradėjo daryti ksilografijas „Vitolio raudai“, ir jų turės būti 46 su frontispisu. . . „Visus piešinius „Vitolio raudai“, kuriuos man atsiuntei, pasiunčiau Smakauskui, ir jis iš jų parinks. . .“¹⁷ Spalio 10 d. jis informuoja J. I. Kraševskį, kad „Vitolio raudai“ užsakė Leipcige Vytauto portretą — plieno raižinį, kuris kainuos per 40 raudonųjų auksinų¹⁸.

Jau 1844 m. sausio 8 d. A. Zavadskis išgiria J. I. Kraševskiui Smakausko atsiųstas ksilografijas¹⁹. Vasario 2 d. jis informuoja, kad beveik visos ksilografijos „Vitolio raudai“ baigtos²⁰. Vasario 25 d. vėl siunčia kelias ksilografijas J. I. Kraševskiui įvertinti²¹. Liepos 12 d. praneša: „Gal pradės spausdinti „Vitolio raudą“. . . ir tai gana greit, nes jau viskas paruošta, ir dažai iš Paryžiaus atsiųsti, ir Vytauto plieno raižinys siunčiamas“²².

Iki 1845 m. rugpiūčio 4 d. A. Zavadskis laiškuose J. I. Kraševskiui niekur neužsimena apie „Vitolio raudos“ spausdinimo eigą. Taigi, neužsimena ištisus metus ir tiksliai rugpiūčio 4 d. praneša, kad „Vitolio rauda“ jau visiškai baigta spausdinti, ir priduria: „Šiame dideliame iliustruotame leidinyje yra 18¼ spaudos lankų, gerai išėjo vinjetės (ilustracijos), jų yra dešimt atskirų, vadinamų „Grands sujets“, o kitas išspausdinau tekste, kurios baltam popieriui gražiai atrodo“²³. Tų pačių 1845 m. rugsėjo 5 d. A. Zavadskis siunčia J. I. Kraševskiui pirmuosius „Vitolio raudos“ egzempliorius ir tikisi, kad leidinys jam patiks, nes, rašo jis toliau: „kiek tiksliai galėjau, pagražinau jį ir V. Smakausko ksilografijas stengiausi atspausdinti kuo geriausiai. Įprasta jų kokybė, kaip gerai žinai, priklauso ne nuo klišių technikos grakštumo, kurio ir atspauduose taip grakščiai perduoti nebuvo galima, bet nuo piešinio gražumo, vykusios ir drąsios kompozicijos; tačiau visuomet jos yra tikras ir pirmas pagražinimas, susiliejęs su tekstu ir specialiai jam darytas, bet ne pridėdamas, kaip iki šiol menkos lenkiškos. . . iliustracijos buvo. . . Žodžiu, šis leidinys mūsų literatūros pasauliui turi sudaryti įspūdį, jeigu tiksliai mūsų tingią ir pagadintą visuomenę dar kas nors gali jaudinti. . .“²⁴.

Kaip matome, A. Zavadskis šiame laiške antrą kartą pabrėžia, kad „Vitolio rauda“ yra nepaprastas leidinys, kuriuo, galima sakyti, jis didžiuojasi. Ir buvo kuo didžiuotis. Nors „Vitolio rauda“ buvo aštuntas iš eilės leidinys, iliustruotas V. Smakausko darbo ksilografijomis, bet nė viename iki jo iliustracijos nepasizymėjo nei tokiais stilistiniais savitu-

¹⁵ Materiały do dziejów literatury i oświaty. . . s. 87—88.

¹⁶ Ten pat, p. 88.

¹⁷ Ten pat, p. 97.

Vadinasi, piešinių buvo padaryta daugiau, negu jų atlikta ksilografijos technika ir įdėta į „Vitolio raudą“.

¹⁸ Ten pat, p. 98.

Portretas į „Vitolio raudą“ nebuvo įdėtas.

¹⁹ Ten pat, p. 100.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat.

²² Ten pat, p. 103.

Gal būt, čia kalbama apie Vytauto portretą, kuris buvo išspausdintas J. I. Kraševskio monografijoje „Vilnius“ (t. 1, 1840 m.).

²³ Materiały do dziejów literatury i oświaty. . . s. 109—110.

²⁴ Ten pat, p. 110.

mais, nei kompozicija, nei technikos tobulumu, kaip ksilografijos „Vitolio raudai“. Čia randama iš viso 49 ksilografijos, kurių tarpe 9 — atskiruose lapuose, 18 — tekste, 17 inicialų ir 5 vinjetės — skyrių pabaigai.

Nenuostabu, kad taip labai vertindamas „Vitolio raudos“ leidinį, A. Zavadskis net dviejuose laiškuose J. I. Kraševskiu su nerimu teiraujasi, kokį įspūdį jis jam padarė. 1845 m. lapkričio 13 d. jis klausė, kodėl J. I. Kraševskis nieko jam neparašė apie „Vitolio raudą“: „nei juoda, nei balta... ar joje kas nors nepatinka... tobulumas [spaudos.— P. G.] didžiausias, o jeigu kai kurios iliustracijos neatitinka tavo lūkesčių, tai čia daugiau piešėjo-raižytojo [V. Smakausko.— P. G.] kaltė, negu mūsų, nes tos, kurios gražiai raižytos, pažiūrėki, kaip gerai išėjo spaudoje“²⁵. Gruodžio 12 d. vėl klausia J. I. Kraševskį, kokį įspūdį padarė „Vitolio rauda“²⁶.

Ar J. I. Kraševskis atsakė A. Zavadskiu ir ką atsakė, iš tolimesnės jų korespondencijos negalima nustatyti.

Kaip matome iš laiškų, „Vitolio raudos“ leidimas truko ketverius metus ir keturis mėnesius. Svarbiausia tokio uždelsimo priežastis buvo jos iliustravimo klausimas.

Dėl ko A. Zavadskis tiek daug pastangų dėjo, norėdamas puošniai išleisti „Vitolio raudą“? Iš laiškų matyti, jog, viena, pats J. I. Kraševskis norėjo, kad šis jos „kūdikis“ išeitų, pasipuošęs šventadieniais rūbais. O A. Zavadskis, didžiai gerbdamas J. I. Kraševskį, kaip autorių ir savo klientą, uoliai stengėsi visus jo pageidavimus įvykdyti. Ta proga A. Zavadskis savo ruožtu irgi norėjo pasirodyti ne kaip eilinis knygų leidėjas, galvojęs vien tiktai apie pelną, bet kaip kultūringas šios srities darbuotojas. Tatai matome ir iš to, jog prie leidinio dar buvo pridėtos kompozitoriaus S. Moniuškos gaidos, atliktos vario graviūros technika. A. Zavadskis savo laiške 1842 m. balandžio 7 d. rašė, jog poemos išleidimą jis laiko „viena garbingiausių ir gražiausių savo pastangų literatūros srity“²⁷.

Kad „Vitolio rauda“ buvo iliustruota ksilografijomis, tai V. Smakausko ir J. I. Kraševskio nuopelnas. Pirmasis iš jų, kaip jau sakyta, atgaivino ksilografinę techniką grafikoje, o antrasis — didelis meno, ypač grafikos, gerbėjas ir rinkėjas, nepasidavė A. Zavadskio abejonėms dėl šio „naujo“ iliustravimo būdo privalumų, nesutiko su pasiūlymu pagalvoti apie Ozemblovskio litografines iliustracijas, su mintimi jas daryti Paryžiuje, o ksilografines klīšes raižyti Berlyne.

К ИСТОРИИ СОЗДАНИЯ В. СМАКОВСКИМ ИЛЛЮСТРАЦИИ К «ПЛАЧУ ВИТОЛЯ» Ю. И. КРАШЕВСКОГО

П. ГАЛАУНЕ

Резюме

Известный польский писатель 30—50-ых гг. XIX в. Ю. И. Крашевский свои литературные и исторические труды, касавшиеся Литвы, зачастую печатал в Вильнюсе в типографии Адама Завадского, с которым его связывали любовь к книге и печатной графике. В статье раскрывается история иллюстрированного издания поэмы Ю. И. Крашевского «Плач Витоля» (1846 г.).

²⁵ Materiały do dziejów literatury i oświaty... s. 112.

²⁶ Ten pat. p. 113.

²⁷ Ten pat. p. 67.

Для издания поэмы А. Завадский позаботился о новом шрифте, подобрал специальную бумагу и, главное, поручил бывшему профессору живописи Вильнюсского университета Винцу Смаковскому сделать иллюстрации. «Плач Витоля» принадлежит к лучшим изданиям А. Завадского.

Статья написана на основе изучения переписки А. Завадского и Ю. И. Крашевского. Из писем становится ясным, что В. Смаковский не сразу был избран в качестве иллюстратора и вопрос об иллюстрациях к поэме решался около полутора года (1842—1843 гг.).

Из писем А. Завадского к Ю. И. Крашевскому также видно, что издатель не вполне доверял художнику В. Смаковскому, ибо последний предлагал исполнить иллюстрации новым способом графической техники — ксилографией. В то время в Вильнюсе преобладала литография. В статье показано, что В. Смаковский был пионером применения ксилографии в нашем крае, заново возродив ее, так как она была вытеснена из художественной жизни XVIII в. сначала техникой гравюр на меди, а затем — в двадцатых годах XIX в. — литографией.

Иллюстрации В. Смаковского отличались стилистическим своеобразием, совершенством композиции и техники исполнения. В статье раскрыто, что «Плач Витоля» был иллюстрирован ксилографиями благодаря В. Смаковскому.
